

Фрагмент пам'ятки перевидано: ПЛДР. Конец XV — первая половина XVI века. М., 1984. С. 534—595, 750—755.

Інші позначки духовного руху на переломі XV і XVI віку

Корпус давніх українських грамот наново дослідив В. М. Русанівський: Українські грамоти XV ст. Підгот. тексту, вступна ст. і комент. В. М. Русанівського. К., 1965 (Пам'ятки української мови XV ст. Серія юридичної літератури).

П. М. Попов так і не здійснив видання «Четії» 1489 р. Але В. М. Перетц надрукував її ґрунтовне дослідження з публікацією певної кількості текстів: *Перетц В. Н.* К изучению «Четьи» 1489 года. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XV—XVIII веков // Сб. по русскому языку и словесности АН СССР. Л., 1928. Т. 1. Вып. 1. С. 7—107.

Розділ виконує функцію певної теоретичної преамбули до розгляду конкретних літературних явищ, що пропонується в наступних розділах. Методологія, використана тут М. С. Грушевським та деякими його послідовниками, викликала у О. І. Білецького принципово важливі для нас зауваження. Нагадавши, що «пам'яток оригінальної (неперекладної. — С. Р.) і до того ж художньої творчості від цього періоду майже не збереглося», вчений зазначає: «Історики — від М. Грушевського і до наших днів — всіма засобами намагаються заповнити цю прогалину, звертаючись до перекладів і переробок західноєвропейських творів (як от повість про Бову Королевича, сербська Александрія, «Притча о кралех», про «страсті Христові», про «королів волхвів» і т. д.) або до випадково уцілілих збірників різнохарактерних виписок (збірник «Четья», 1489, «Приточник», 1483 та ін.). Чи говорять усі ці факти, зібрані разом, про будь-який літературний процес? Чи можна їх вважати будь-яким новим шаблоном у розвитку українського художнього слова? Очевидно, ні. Чи дають вони змогу судити про народні думи і сподівання в ті віки, коли український народ, втрапивши свою самостійність, став частиною Литовської держави, а потім держави Польсько-Литовської? У дуже малій мірі. Ясно, що при відборі матеріалу для побудови синтетичного огляду історії давньої української літератури зазначеним пам'яткам треба відводити незначне місце: *Білецький О. І.* Сучасний стан і проблеми вивчення... С. 54.

Це перший висновок ученого, негативний. Оцінюючи його тепер, важко не помітити, що О. І. Білецький, з одного боку, демонстративно принижує значення для розвитку українського письменства церковної літератури: ті ж «Четьї» — це не «збірники різнохарактерних виписок», а збірки житій, що відчутно впливали на вітчизняну словесність — і писемну, і усну. А головне, мабуть, все ж таки в тому, що як не важливо для історика літератури «судити про народні думи й сподівання», їхніми втіленнями література ніколи не обмежується — інакше не постали б ні сонети Петрарки, ані «В пошуках утраченого часу» М. Пруста. Хай лише кілька українських інтелігентів XVI ст. прочитали повість про Тристана і Ізольду, — переклад цей свою функцію виконав, донісши до них один із вічних сюжетів Північної Європи на кілька століть раніше за південних і східних сусідів. Взагалі поява в національній літературі кожного нового сюжету або мотиву зі світового літературного чи фольклорного фонду збагачує потенції її подальшого розвитку. А хіба прориви народної живої мови в церковнослов'янських перекладах так уже нічого й не значили для «українського художнього слова», для його поступу?

Відкинувши використаний у коментованому томі матеріал, необхідно було або принципово відмовитися від «синтетичного» історико-літературного обміслення цієї епохи, або — що О. І. Білецький і робить — запропонувати на його місце новий: «Зате і при розгляді літератури XIV—XVI ст., і при викладі дальшої літератури XVII—XVIII ст. значне місце мають по-

систі пам'ятки усної творчості, починаючи від «невольницьких дум» і кінчаючи піснями про кріпосну неволю. Історію старовинної української літератури неможливо розкрити, відриваючи її від історії української усної народної творчості, в якій народний геній проявився з особливою силою» (С. 54—55). Як легко тепер упевнитися, ця позитивна програма просто повторює один із методологічних принципів М. С. Грушевського — історика літератури, ним же і реалізований у I, IV і коментованому томах «Історії української літератури». Що ж до власного прикладу, що його пропонує О. І. Білецький, то саме він не дуже вдалий: для того, щоб притягти до розгляду літературу, скажімо, XIV ст. ті ж «невольницькі думи» (в записав виключно XIX—XX ст.), треба спочатку достовірно вирізнити в них елементи, що належать саме цій добі — а цього поки що зробити не вдавалося...

Перекладні повісті

Для подальшого дослідження «Книги о Траудале рицери» необхідно буде врахувати сучасну літературу про середньовічні видіння: *Dinzelbacher P. Vision und Visionsliteratur im Mittelalter*. Stuttgart, 1981; *Le Goff. La naissance du Purgatoire*. Paris, 1981. *Ярхо Б. И.* Из книги «Средневековые латинские видения»/Вступ. заметка, публ. и примеч. А. Г. Грибанова //Восток-Запад: Исследования. Переводы. Публикации. М., 1989. Вып. 4 С. 18—55; *Грибанов А. Б.* Заметки о жанре видений на Западе и Востоке //Там же. С. 65—77.

Деяку додаткову літературу про «Сказання про Сивілли-пророчицю» див.: *Махновець.* Давня... С. 842. Античну та еленістичну передісторію середньовічних оповідей про Сивілл розглянуто в статті: *Ботвинник М. Н.* Сивиллы//МНМ. Т. 2. С. 430—431.

Через кілька років після виходу в світ коментованого тому було надруковане капітальне видання українських текстів «Александрії»: *Гаевський С. Ю.* Александрія в давній українській літературі. К., 1929 (Пам'ятки мови та письменства давньої України. Т. III. Давня українська повість. Ч. 1). Довідкова література: *Адрианова-Перетц, Покровская...* С. 26—50; *Махновець.* Давня... С. 810—821; *Назаревский.* Библиография... С. 34—43; *Ванеева Е. В.* Александрия Сербская//Словарь XIV—XVI. Ч. 1. С. 21—25.

«Троянську повість» у сучасній науці частіше називають «Троянською притчею». Її новіша бібліографія: *Адрианова-Перетц, Покровская...* С. 118—123; *Назаревский.* Библиография... С. 161—163; *Махновець.* Давня... С. 855—859; *Творогов О. В.* Повесть о создании и поплении Тройском//Словарь XIV—XVI... Ч. 2. С. 279—280.

Славнозвісна «познанська збірка» зберігається й тепер у Познанській бібліотеці: *Шапов Я. Н.* Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики. М., 1976. Ч. 2. С. 82—83. Проблема стосунку до української культури її перекладача «из книг серпских» та читачів залишається невіршеною. До погляду на це питання М. С. Грушевського близька думка В. М. Перетца в праці, що з'явилася друком водночас з коментованим томом: «Ці три пам'ятки за мовою відносяться до числа білоруських, але епоха, до якої належить їх переклад; не розмежовувала же білоруської й української мови в літературному вжитку» (*Перетц В. Н.* К истории украинской повести XVII в.//*Перетц В. Н.* Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII вв. I—VIII. Л., 1926 (Сб. ОРЯС. Т. 101. № 2). С. 104—105): «Одночасно і до української, і до білоруської літератур» відносить твори цієї збірки Б. А. Деркач: *Деркач Б. А.* Перекладна українська повість XVII—XVIII століть. К., 1960. С. 54—55. В. І. Крекотень і Д. С. Наливайко, маючи на увазі текст із Познанської збірки, зауважують, що «в XVI ст. на Україні й Білорусії, проминувши Польщу, стає відомий славетний роман